

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

Ad Quirites post reditum

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

ad perficiendum hortatus sum. *NVLLA* enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque desiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua quidem detracta, iudice, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ *curriculo*, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, si *NITIL* animus præsentiret in posterum, & si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnibus cogitationes terminaret suis: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. nunc insidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ nocteis, & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commendationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam. An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis, laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium, nullum transquillum, atque *otiosum spiritum* duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum statuas, & imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerunt, consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo male debemus, summis ingeniiis expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo *spargere* me, ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò

sive à me sensu post mortem i abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam *animi* mei partem pertinebit: nunc quidem certè cogitatione quadam, speque delector. Quare conservate, iudices, hominem pudore, 2 quem amicorum *studii* videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniiis expetitur esse videatis: causa verò ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint: petimus à vobis, iudices, siqua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Rom. res gestas semper ornavit: qui etiam his recentibus nostris, *vestrisque* domesticis periculis *æternum se testimonium* laudum daturum esse proficetur: 3 quique est eo numero, qui semper apud omnes *sancti* sunt habitus, atque dicti: sic in vestram accipiat fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine, breviter, simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus: 4 quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui iudicium exercet, certè scio.

1. *Abfutura est, &c. ad aliquam animi mei partem pertinebit.* Sic potior est mss. non sunt, aut pertinebunt. testatque etiam in hisdem animi, nec probem Mureti, ad reliquam mei partem: de quo tamen videatur amicus noster Scottus lib. 2. Nodor. cap. 1.

2. *Quam amicorum videtis comprobari sua dignitate tum venustate.* Hæc est lectio plurium mss. quorum omnes excludunt, vocem *studii*, & amplectuntur *venustate*, non *venustate* pro ultimo tamen pugnat præter Muretum lib. x. 11. Var. lect. cap. 15. Williomarus lib. 13.

contra Titium cap. 9. contra quos stat noster Scottus d. libro 1. cap. 9.

3. *Si que est eo numero.* Vulgata, *quique est eo numero*, sed contra omnes scriptos, & vetustè culos, imo & V. Florianam.

4. *Qua non fori neque judiciali consuetudine.* Editio princeps, *qua firmè à me judiciali cons.* neque locus Pall. & Guellemiani, nisi quod si *judiciali*que. Habet ego aliquando mss. exemplar, ubi illud à me mutatum erat in *aliena*. forè non improbem.

M. TULLIUS CICERO

AD

QVIRITES POST REDITVM.

ORATIO VICESIMA SEPTIMA.

NON precatus à Joye Optimo, Maximo, ceterisque diis immortalibus, sum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunæque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque *decevi*, ut, si meas rationes unquam vestrae salutis anteposuissem: sempiternam penam sustinerem, mea voluntate susceptam. sin & ea, quæ ante gesseram, conservandæ civitatis causa gessissem, & illam miseram profectionem vestrae salutis gratia suscepissem: ut, quod odium scelerati homines, & audaces in republicam, & in omne bonos conceptum jamdiu continerent, id i in *me uno potius*, quàm in optimo quoque, & in universa republica deficeret: hoc si animo in vos, liberosque vestros fuisset, ut aliquando vos, *passet* conscriptos, Italiæque universam, memoria mei, miseræ cordia, desideriumque teneret: ejus devotionis me esse convictum iudicio deorum

immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino, immortalique vestro, maxime lato, Quirites. Et si homini nihil est *magis optandum*, quàm prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitæ sine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent: incredibili quadam, & pænè divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quàm sui cuique *liberi*? mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariore, tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt resituti. Nihil cuiquam fuit unquam jucundius, quàm mihi meus frater, non tam id sentiebam, *cum fruebar*, quàm tunc, cum carebam: & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ, plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm

H h 4

I nunc

1. *In me uno potius, quàm in optimo quoque, & in universa repub. deficeret.* Ab exilio rediit lectio nem editionum primarum, confirmatam Pall. S. Victoris. Erf. Gembl. reperitque idem in suis Lambinus, sed non adde-

ctos fuit auctoris mentem quæ hæc, optasse ut sceleratorum odium in se potius deficeret & consumeretur, quàm in aliis. vulgata, *in me, unum p. q. in optimo quemque & in universa repub. deficeret.*

1 tunc incolumitates afferebant. Amicitia, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, *carendo* magis intellexi, quam *fructuendo*.
 2 Jam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata, illustriora videntur, quam si obscura non essent. Ipsa autem *patria*, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ species Italix! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ vestra majestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam *BONA VALETUDO* jucundior est eis, qui è gravi morbo recreati sunt, quam qui nunquam è gro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quam sæpiè percepta, delectant. Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem unquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, & liberis nostris contulidistis, non modò sugere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, *parvus* sum procreatus: à vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum, & incredibili pietate cognitum reddidistis. Republicam illis accipi temporibus eam, quæ penè amissa est: à vobis jam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera servatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis, multa præterea à diis immortalibus optata consecuti sumus, nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus 2 carissemus vestros denique honores, quos eramus *gradatim* singulos affecti, nunc à vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore 3 universo cuncta populo Romano debeamus. Nam, cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisset, sed etiam dignitatem auxilisse videamini. 4 Non enim pro meo reditu, ut pro Q. Popillio, nobilissimi hominis, adolescentis filii, & multi præterea cognati, atque affines deprecati sunt: non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, jam spectata ætate 5 filius L. Diadematus, consularis, summa auctoritate vir: non 6 C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Qu. Metellus Nepos, qui tum consulum petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellarum liberi pro Qu. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt. quod si ipsius summa dignitas, maximæque res gestæ non

fatis valeret: tamen filii pietas, propinquoꝝ preces, adoleſcentium squalor, majorum natu lacrymæ popululum Romanum movere poterunt. Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consularis, vestra, patrumque memoria, tertius ante me consularis, subit indignissimam fortunam præstantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, sed 7 in discessu civium *exstitit* se, armisque revocavit. Me autem nudum à propinquo, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, & divina quædam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratrisque mei miserimi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, fordesque lugubres à vobis deprecata sunt. Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos infestaret: qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam: & tanto in me amore existit, ut negaret fas esse non modò domicilio, sed *ne sepulchro quidem* se à me esse se junctum. Pro me præterea senatus, hominumque præterea viginti milia *vestem mutaverunt*: pro eodem me absente anius squalorem, fordesque vididistis, 9 Unus hic, qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius, inventus est beneficio patens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miseræ squalor, & luctus, atque optima filia in cetero abidius, filiique parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus necessarios, 10 aut magnam partem tectis, ac tenebris continebantur. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquoꝝ, sed nobismet ipsis non reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic, illud, quòd mea virtus præstare debuit, adjuutores, auctores, hortatoresque ad me restitutum ita multi fuerunt, ut longè superiores omnes hac dignitate, copiamque superarem. Nunquam de P. Popillio, clarissimo, atque fortissimo viro: nunquam de Q. Metello, nobilissimo, & constantissimo cive: nunquam de C. Mario, cui de civitate, atque imperii vestri, in senatus mentio facta est. Tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius verò non modò non à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitibus atque arma valuerunt. at de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, 11 frequentia, atque auctoritate perfecit, nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est: at me in patriam ter suis decretis *Italia cuncta* revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti sunt ego iis, à quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, 12 minico autem optimo viro, & mitissimo, altero consule referente reductus sum: cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præ-

1. Tunc incolumitates afferebant. Haec aliter veteribus quatuor editionibus quod ea incolumitates, quod etiam restat ferè in Pall. nostris. locum bene explicat Turnebus lib. XXIII. Adverf. cap. 4. vulgo, tunc incolumitates aff.

2. Carissemus. Pall. partem careverunt, ut edidit Lambinus; partim carisimus; quod & in S. Vict. libro.

3. Universos cuncta populo Rom. debeamus. Ita prodidit primum Lambinus, firmatque omnino codex Erfurdianus, videturque item fuisse in Pal. pr.

4. Non enim pro meo reditu. Gulielmus nihil heic adnotavit. at Pall. nostri oggerunt meo reditu.

5. Filius L. Diadematus. Sic Lambinus è Memmiano, neque abeunt Erfurdianæ schedæ, ut Gemblacenses: quibus accedunt S. Vict. & Pall. sed it non omittunt negativam, quæ fuerat in hætenus vulgatis, sic: non L. Diadematus eius summa auctoritate vir: non Q. Metellus. Pal. nonus exhibet, filius Lucius; non Diadematus, quod excoctent fastidienter, conferentque cum sequentis orationis cap. 15. m. & Turnebianis lib. XXIII. Adverf. cap. 4.

6. C. Metellus. Est à Pall. & Erford. Gembl. S. Vict. & Coniacti codice, requiritque historia, quam persequitur egregie Pighius nostrer lib. XI. Annal. Rom. ad annum urbis D CCL.

7. In discessu civium. Hæc est scriptura præter editionis, responderetque cohors integra mss. nostrorum. discedere est discedere, unde discessit, pro conjugum divorcio apud Terentium Andria. vulgata, in discessu. supra etiam referri, membranis omnibus volentibus, de me nudum & c. et cetero Me autem nudum. Et. quod in nullo erat vetere.

8. Divina quædam auctoritas. Gulielmio suspectum verbum auctoritas, restat tamen in nostris vet. & edd.

9. Unus hic quædam homo, qui in foro posset esse. Lecti fracta: non improbo conjektorum Lambini; sed sic nulli scripti, in quibus, unus hic quidem in foro posset. Et. aut certe, unus hic qui delude in foro.

10. Altero consule referente reductus sum. Ita & veterior editio, m. quod ea restat, quomodo & mss. nostræ. recepta scriptura, magnas partem, ad caput vulgi.

11. Frequentia atque auctoritate perfecit. Gulielmio placebat S. Victoris lectio, neque, & id habet quoque Pal. sec. ac nonus, nam totum gregem excoctere, non est otium.

12. Inimicus autem optimo viro, &c. Lambinus heic sibi aliisque negotiationem frustra facit, & præter libros; in quibus tamen hæret non, autem, sed ejus loco heic, aut adeò h. solum, & verò heic item restat in primis edd.

Præbisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. Nunquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Qu. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatus, aut populum esse cohortatus. At pro me superiores consules semper, ut referunt, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratia causa facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat: alterius causam capitis receperam: qui provinciarum scedere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt. Kalendis vero Jan. postquam orba resp. contulis fidem, tanquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum iudicavit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus pleb. quem ego maximis beneficiis qualiter consul ornaveram, cum & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius fover, optimus vir, ad pedes ejus stans jaceret: noctem sibi ad deliberandum postulat: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur: sed, ut patefactum est, in augenda mercede consumpta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; cum variis rationibus impediretur; & voluntate tamen perfecta tenatus causa, ad vos mente Jan. deferebatur. Hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conseribi, centuriatim vidissem: cum intelligerem, veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas: cum viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi invident, partim quòd sibi timerent, aut prædiores esse, aut desertores salutis meæ: cum duo consules, emti pactione provinciarum auctores se inimicis respubl. tradidissent: cum egestatem, avaritiam, libidines luas viderent expleri non posse, nisi me contristum domesticis hostibus dedissent: cum senatus, equitesque Roman. flere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis, atque imperis vererentur: cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliations gratiarum, sanguine meo sanciverunt. cum omnes boni non reculerent, quin vel pro me, vel necem perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quòd & vincere, & vinci luctuosam respubl. fore putavi. At inimici mei mente Jan. cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, fluximo sanguine meum reditum intercludendum putaverunt. Itaque cum ego abui, eam respubl. habuisset, ut æque me, atque illam, restituendam putaretis. Ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omni esset impunitas, nulla judicia, vis & ferrum in foro verarentur: cum privati se parietum præfido, non leg. muerentur: tribuni plebis vobis inspectantibus vulnerarentur, ad magistratum domos cum ferro, & facibus iretur, consulis fœces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: respubl. esse nullam putavi, itaque neque repub. exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi: nec, si ulla restitueretur, dubitavi, quin me te. cum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsi resp. periculosissimis temporibus ædilis curulis,

me consule, omnium mearum consiliorum particeps, periculorum socius fuisset: dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem ejus, elementissimo, atque optimo viro, primò non adventante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus præne omnes, fuerunt defensores salutis meæ. ex quibus excellenti animo, & virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius. & P. Sæxtius, præstanti in me benivolentia, & divino studio extiterunt. eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit verbis amplissimis ornavit: salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit. Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, consules, prætores, tribuni pleb. senatus, Italia cuncta, semper à vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis, honoribusque sunt ornati, & producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam reum mearum gestarum auctores, testes, laudatores fuerunt. Quorum præcepta ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia, ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ universæ respubl. salutem, orium, dignitatem, cujus oratio fuit quemadmodum accepi, tripartita. primum vos docuit, meis consiliis respubl. esse servatam; causamque meam cum communi salute conjunxit: hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunam civis bene meriti defenderetis, tum in perorando posuit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus Rom. rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco; in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocatus, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos, atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes pratorios, eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum respubl. conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius, gravissimus vir, & ornatissimus civis, dixisset, opera mea respubl. incolumem magistratibus deinceps traditam dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii: qui, quia suam classem attenditam magno cum suo periculo parè sensit: dixit in concione vestra: si ego consul, cum fui, non fuisset, respubl. funditus interitum fuisse. En ego tot testimoniiis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italia, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, contententibus cæteris magistratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus diis denique immortalibus, frugum ubertate, copia, villitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, respubl. restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primum, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Roman. semper fore: nummenque vestrum æquè mihi grave, & sanctum, ac deorum

im-

1. Provinciarum fœdere irretiti. Vetus impressio irretiti, quod etiam in plerorumque mss. Pall. in quibus tamen quidam irretiti. non vero ille irretitus. S. Victoris irretiti.
2. Et voluntate tamen perfecta senatus causa, &c. Ita P. Victori editio. neque divertunt nostri. vulgata copulam & hoc loco non habet sed verbis quatuor prioribus; retinebatque perspicua.
3. Virtus, auctoritas, præsidio, copiis, T. Annius. Restitui veterem

lectionem, quæ & in antiquis edd. & mss. nostris. recentiores omiserant repit. Lambinus in super præsidio mutat in præditi.

4. Præstanti in me benivolentia. Gemblacensis præsentis, quod salivam movit Gulielmo, & verò mihi etiam arridet.

5. Producti ad vos ab eodem. Pal. non. item fec. & S. Vi. ab eodem. Italia scilicet, invenitque in suis Lambinus. & ita legendum conjectat Henricus Stephanus.

immortalium in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem respubl. ipsa reduxit, nullo me loco respubl. defuturum. Quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. mihi, quod potuit vis, & injuria, & i sceleratorum hominum furor detrahere; eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti *admi non potest*, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui hanc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, & non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque *renovato*. quem egomet dicere audivi. 3 tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minurnensium corpus, ac vitam suam conservasset, cum & parva navicula trajectus in Africam, quibus *regna ipse dederat*, ad eos inops, supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commisitum, ut, cum ea, quae amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me, atque illum interest: quod ille, qui re plurimum potuit, ea ipse re inimicos suos ultus est, armis: 3 ego, qui consuevi, utar: quoniam illi arti in bello, ac seditione locus est: huic in pace, atque otio. quanquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat: ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi *resp. permittit*, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio *resp.* quod eam ipsis invictis conservarem, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiae, nefarie prodiderunt: tertium, qui cum propter *meritum* suam, eadem assequi non possent inviderunt laudi, & dignitati meae, quartum, qui cum custodes *respubl.* esse debuissent, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar facinorum singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos civeis, temp. bene gerendo: perfidos amicos, nihil cre-

dendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti, & gloriae serviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo. 5 Quamquam mihi majori cura est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam referam, quam; quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque persequar. Etenim *Ulci scende* injuria facilius ratio est, quam beneficii remunerandi, propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exaquare: tum etiam nec tam necessarium quidem est, malè meritis, quam optimè meritis, referre quod debeas. 6 odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus *resp.* communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel veritate sedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id *resp.* repetere utcumque necesse est, neque est exequatio difficultatis, neque aequum est tempore, & die memoriam beneficii definire. Postremo *Qui* non ulciscendum remissior fuit, 7 mox appetè laudatur: at gravissimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis, est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur, necesse est. Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio, & pecunia debita: propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit, non habet: *gratiam & qui restitit, habet*: & qui habet, dissolvit. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna, & non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis te promitto, semperque praestabo, mihi neque in consiliis de *resp.* capiendis, diligentiam, neque in periculis de *resp.* propulsandis, animum, neque in sententia simpliciter referenda, fidem, neque in hominum voluntatibus pro *resp.* laxandis, liberatam nec in referendo labore, indolentiam, nec in vestris commodis augendis, gratiam animi benevolentiam defuturam. Atque haec cura, Quirites, est infixa animo meo sempiterna, ut, cum vobis qui a pud me deorum immortalium vim, & numen tenetis, tum postea vestris, cunctisque gentibus dignissimum ea civitate videat, quae suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragis judicavit.

M. TVL-

1. Et sceleratorum hominum furor. Lambinus testatur suos scriptos habere *sceleratus*. quatuor Pall. meliores sunt à vulgato [nam ceteros examinare non libet] idemque testatur de S. Victoris Guelmii.

2. Non modo non infracto animo. Notavit hic Guelmii, *infractum* poni pro *fracto*. neque aliter ferè usurpatum classicis auctoribus, quis tamen imitatur?

3. Tum se fuisse miserum, cum careret patria. S. Victoris, & Pall. electiores, si careret. & Verò quam excutio nexum argumenti, tam minus invento in hac vulgata.

4. Parva navicula trajectus in Africam. Non alienus est Guelmii à S. Victoris scriptura, *provehens*. in nostris aliquot est *pervehit*. medium videtur optimum.

5. Hec qua consuevi utar, quoniam. Vulgata adjecit, *pietas*, sed ea & Pall. & Lambiniani abest: meo animo rectè intelligitur enim *re* quod *præces* sit. & alioquin *pietas* non minus est belli virtus quam pacis. addeat Lambinus, qui hec ferè judicat.

6. Sic ulciscar facinorum singula. Sic S. Victoris, sic duo Lambiniani, neque recodant Pall. & ead. vet. nisi quod *si facinora* singula, vulgata

hodie, *genera* singula.

8. Quamquam mihi majori cura est, quemad. quidem vobis. Mss. nostri, & S. Victoris non habent illud *quidem*, & videtur omnino invenisse in authenticis suis; *Quamquam mihi Quirites majori*, ut monuit idem Guelmii.

9. Odium vel precibus mitigari potest. S. Victoris: *viudicari*, ex quo Guelmii conjiciebat *mediari*.

10. Mox appetè laudatur. Pall. ut in *se* appetè laudatur, quod & in tert. sed in præterea habetur in *se* cum appetè laudatur, ac ceteri servant, in *se* cum appetè *uritur*, quod & reperit in suis Lambinus. eadem in oratione, multa sunt mendosa; quae forte mss. librorum collatione purgari possent. Sed cui otium excutere novem, decem, undecim membranas!

11. Non solum dum anima spirabo mea. S. Victoris liber non habet illud, non solum præsertimque *cum anima* spirabo mea. neque aliter Pall. notus, quam quod is, *anima*. quomodo & pr. & tert. nam sec. *expirabo*. sequentia quoque in Pall. misit abeant à vulgatis, quorum varietatem depromerem si vacaret: juniores hoc erant, & quibus nulla cura, nulla negotia.